

Szeberényi Gábor

Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése¹

Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőségfeltételei az 1920-as évek elején

(III. befejező közlemény)

Holub József 1923. szeptemberi nyilvános rendkívüli, majd 1924. májusi nyilvános rendes tanári kinevezése az immár pécsi Erzsébet Tudományegyetem (ETE) Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Karának Magyar Történeti Tanszékére „egy csapásra” a tudományos elitnek a presztízshierarchia csúcsán elhelyezkedő csoportjába emelte az akkor 38 esztendőes historikust.² E prozopográfiai tény – mely szerint „a tudósok tipikus foglalkozása az egyetemi tanári pozíció”³ – azonban a konkrét biográfia vonatkozásában jelentősen árnyalják azok a mozzanatok, melyek részben a befogadó *vidéki* intézmény konkrét korabeli viszonyaiból, részben Holub *korábról hozott* személyes lehetőségeiből fakadtak. Mindezek a mozzanatok a tudáselit vezető csoportjába történő belépés magasztosságát mind az „intézményi patriotizmus”, mind a prozopográfiai generalizáció szempontjából a történeti valóság tényeivel szembeállítják, ugyanakkor mintegy belülről teszik megvilágíthatóvá egy (történet)tudósi egzisztencia megteremtésének (megváltozott körülmények között történő újraalkotásának) belső folyamatát. A dolog pikantériája, hogy a konkrét élettörténetben e folyamat kulcsa éppen az egyetemi tanárok mint tudáselit-csoport egyik legfontosabb prozopográfiai paraméterében rejlik: „a különleges kapcsolatháló”-ban,⁴ mely azonban Holub esetében – az eddigiekben felvázolt élet-, intézmény- és professziótörténeti előzmények tükrében talán kevésbé meglepő módon – nem az egyetemi tanárság okozata, hanem maga az ok.

Az egyetemi pályakezdettség nehézségei

Holub egyetemi tanári pályakezdettségének személyes nehézségeiről, a kinevezés és a javadalmasítás körüli, az egész pécsi működést kis híján ellehetetlenítő (de részleteiben kevésbé

1 A tanulmány elkészítéséhez szükséges budapesti kutatások a Pécsi Tudományegyetem Közhasznú Alapítvány 2013. és 2015. évi pályázati támogatásával valósultak meg. Az írás két korábbi fejezete a *Per Aspera ad Astra* 2014/2. és 2015/2. számaiban olvasható (SZEBERÉNYI 2014a; SZEBERÉNYI 2015.)

2 „A tudományos elit három különböző intézményes területből tevődik össze: a.) A tudósok tipikus foglalkozása, az egyetemi tanári pozíció. b.) A tudományos közélet intézményei közül az MTA teljes tagsága, a tudományos társaságok vezetői számíthatók az elitbe. c.) Az állami tudományirányítás vezető pozíciói.” KOVÁCS I. 2010 [2011]. 58. Itt érdemes megjegyezni, hogy az egyetemi „emlékezeti irodalom” (vö. SZEBERÉNYI 2014a. 118. 7. jz.), noha természetesen számon tartja, hogy Holub 1923-ban az MTA levelező tagja lett, mégis a néhány hónappal későbbi egyetemi tanári kinevezést tekinti a karrierként felfogott „élettörténet” révjének. Mindeközben a levelező tagság ténye persze azt is jelenti, hogy Kovács I. Gábor idézett klasszifikációja szerint Holub „prozopográfiai” (szociológiai) értelemben már tanári kinevezését megelőzően is a tudáselithez tartozott. Mindez ahhoz a differenciához utal bennünket, ami egyazon, látszólag evidens tartalmú „élettörténeti tények” biográfiai (narratív), illetve prozopográfiai (szociológiai) értelmezései között állhat fenn.

3 KOVÁCS I. 2010 [2011]. 58.

4 KOVÁCS I. – KENDE 2006 [2011]. 101.

ismert) események kapcsán már esett szó. Mindehhez társult Holub esetében is a(z új) vidéki egyetemek fővárosból érkező oktatóinak egyik tipikus egzisztenciális jellemzője – ti. a Budapestről történő heti rendszerességű ingázás –, továbbá a tanári munkának az addigi (köz)hivatali/könyvtárnoki teendőktől jelentősen eltérő jellege és az egyetemi *homo novusok* jellegzetes terhei a kari adminisztrációban. Minderről plasztikus képet adnak Holub 1924 tavaszán egyetemi mesteréhez, Békefi Remighez írt levelének sorai:

„A hűsvéti vakációval egy kis nyugalomhoz jutván felhasználom ezt, hogy néhány szóval beszámoljak a már lassanként vége felé közeledő első tanári évről. A ki-nevezésem körül ért méltánytalanság (...) ránehezedett ugyan lelkemre, de annyira jutni azért nem engedtem, hogy munkámban, amelyre igaz örömmel és lelkesedéssel vállalkoztam, megzavarjon. (...) Ez az esztendő bizony éppen nem volt könnyű; a kezdet nehézségeihez egyfelől még az a körülmény járult, hogy nem lévén lent lakásom, úgy kellett hetenként 3–3 napra leutazgatnom s két éjjelt vonaton töltenem, másfelől pedig Hodinka kollégám szabadsága lévén, nekem kellett az egyetemes történelmet is előadnom. Így azután nemcsak Pécsen voltam mindig az ott töltött három napot teljesen elfoglalva, hanem itt fent is, mert 12 órára kellett mindig elő-készülnöm. Az az öröm azonban, amit a kedvenc stúdiumaimmal való foglalkozás, az előadás s a hallgatók érdeklődése szereztek, könnyen elfelejtették ennek a vándor-életnek fáradsalmait. Nagyon sokszor gondoltam szeretett Méltóságos Uramra, (...) mivel nem egyszer emlegette előttünk, hogy ez az a pálya, amely a legtöbb tiszta örömet s nemes élvezetet nyújtja az embernek s egyben azt a teljes függetlenséget is, amely a tudomány eredményes művelésének egy alapföltétele.”⁵

Mindazonáltal a tudomány eredményes művelésének *egyéb* „alapföltételeiben” – noha az említett „teljes függetlenség” (avagy a Kovács I. Gábor által megadott paraméterek közül „az egyetemek jogállásán is nyugó testületi es individuális autonómia”⁶) kétségtelenül adott volt – komoly hiátusok mutatkoztak. Ezek egy része azzal függött össze – amint arról a Békefihez írt levél is tanúskodik –, hogy a lelkesedéssel felvállalt oktatási feladatok, Hodinka Antal *azonnali* helyettesítésével az egyetemes történelmi tanszék élén, váratlanul megterhelőnek bizonyultak,⁷ miközben az „oktatói portfólióban” a Holub kutatásaihoz közvetlenül kötődő stúdiumok csak fokozatosan kerülhettek előtérbe.⁸ A Holub Pécsre költözését megelőző

5 OSZK LEVELESTÁR – Holub József levele Békefi Remighez (Budapest, 1924. ápr. 22.)

6 KOVÁCS I. – KENDE 2006 [2011]. 101.

7 Hodinka egyéves szabadságot kapott, és „a magyar történelmi tanszék a tanév kezdetén még nem lévén betöltve, karunk már eleve úgy határozott, hogy Dr. Hodinka Antal ny. r. tanár tanszékének helyettesítésével azt fogja megbízni, akit (...) a magyar történelmi tanszékre kinevez[nek]”, így „a kar megbízásából október 15.-étől fogva a világtörténelmi tanszék helyettesítést” Holubra bízta. PTE EL VIII. 107. e. 5. d. 123/1923–24. Dr. Holub József ny. r. tanárnak a világtörténelmi tanszék helyettesítésének megbízatása és helyettesítési díjak kiutalványozása tárgyában Vkm-hez fölterjesztés.

8 Az egyetemi tanrendek szerint Holub (saját jogán, Hodinka helyettesítésén túl) az 1923/24. tanév mindkét félévében Árpád-kori és 18. századi magyar történetet, illetve forrásgyakorlatokat oktatott, de a köztörténelmi kurzusok között 1924/25. tanévben már felbukkan a jogtörténet (*Werböczy és a hármaskönyv*, heti 1 órában), az 1924/25. tanév második félében pedig már *A vármegyei intézmény fejlődése* című kurzus is (szintén heti egy órában). ETE TANREND 1923/24. I. 14–15.; ETE TANREND 1923/24. II. 17.; ETE TANREND 1924/25. I. 18.; ETE TANREND 1924/25. II. 42.

folyamatos kezdeti ingázás,⁹ az oktatási és adminisztrációs tehertételek¹⁰ pedig szükségképpen hátráltatták „[a]ddigi tervei”¹¹ megvalósításában, legyen szó úgy a Zala-monográfia mielőbbi befejezéséről,¹² mint az akadémiai levelező tagságot kísérő székfoglaló megtartásáról.¹³ Mindehhez társult azonban egy további tényező is, ami pedig – Thiennemann szavaival (1924) – „a mi kezdetleges főlszerelésű egyetemünk”¹⁴ infrastrukturális hiányosságainak egy olyan eleméhez utal, ami az addigi fővárosi történelemszakmai/kutatási lehetőségek közül kiszakadt Holubnak különösen fájó lehetett: a professzionális történeti szakkönyvtár hiányához.

A Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése

Az 1880-as évektől a magyarországi professzionális történetírás képviselői számára¹⁵ a közgyűjteményi (levéltári, könyvtári) hozzáférés a szakma művelésének már olyan evidens előfeltétele volt, melynek hiányában komoly teljesítményt nem lehetett nyújtani. Ebben a vonatkozásban a korlátozott pécsi lehetőségek¹⁶ – az egyetemi tanári kinevezésben rejlő minden egyéb pozitívum dacára – jelentős hátrányt jelentettek az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) kötelékéből és a fővárosi levéltárak környezetéből kilépő Holub számára. A vidéki állás azonban rövid távon¹⁷ természetszerűleg

⁹ Vö. „Kedves Barátom! Minthogy Te már kipróbáltad a Béke-palotát s nem történt bajod, mi is elhatároztuk, hogy le- és bemelegszkedünk. Megkezdjük a költözési előkészületeket, s mához egy hétre már vsz. útnak is indulnak a kocsik. Így azonban két hétig el lesznek szakítva Péctől...” PTE EL VIII. 114. 24/1924–25. Holub József levele [Halasy-Nagy Józsefhez], Budapest, 1924. okt. 20. A Békepalotára (Pécs, Pozsony utca 3.): PILKHOFER 2014. 40–41.

¹⁰ A bölcsészkar 1923. november 22-i második rendes tanácsülésének első napirendjeként köszöntötte a kar Holub Józsefet a Magyar Történeti Tanszék új tanáraként, megkapta megbízását a Világtörténeti Tanszék helyetteseként, majd az utolsó napirendben rábízták a kari ülési jegyzőkönyvek további vezetését. ETE BNyTK TJ16., 42–43.

¹¹ Vö. Holub József levele édesanyjához, 1923. máj. 8. Idézi: NAGY–SZABÓ 2006. 169.

¹² A Zala-monográfiát 1909-ben (!) megrendelő vármegye alispánja 1920-ban a Holub által igényelt (sokadik) időbeli haladék tárgyában kért szakvéleményt, 1923 nyarán pedig már az infláció miatt módosítandó honoráriumról folytak levélváltások. Azaz, az egyébiránt monumentális történeti anyagot mozgató Zala-kötet elkészítése az egyetemi kinevezés időszakában már valóban sürgető volt, a kutatást hátráltató tényezők létét pedig igazolja a pusztá tény, hogy az első kötet elkészültét Holub csak 1928 októberében jelenthette a megyei Monográfia Bizottságnak. BILKEI 2006. 14–15.

¹³ „Természetes, hogy ily körülmények közt, bármennyire is szerettem (s illet is) volna, nem tudtam akad. székfoglalómat elkészíteni; ez lesz azonban a nyári program, hogy az ősszel bemutathassam. (Végrendeleti jogunk kialakulása lesz a tárgya.)” OSZK LEVELESTÁR – Holub József levele Békefi Remighez (Budapest, 1924. ápr. 22.)

¹⁴ PTE EL VIII. 107. e. 5. d. 181/1923–24. Dr. Holub József ny. rk. tanár ny. rendes tanárrá való kinevezése tárgyában.

¹⁵ A dualizmuskori magyar történetírás „hivatalos” irányzataira és ezek olykor jelentős – éppen a professzionizáció vonatkozásában megmutatózó – eltéréseire: ERŐS 2012. 25–30., 39–40. (112. jz.)

¹⁶ A Pozsonyból menekülő kényszerűlő egyetem mintegy 80.000 kötetes könyvállományt hagyott maga után, amelyet 1921–1923 folyamán elsősorban hagyatékok felvásárlásával (mintegy 60.000 kötet), továbbá a Zichy Gyula pécsi püspök felajánlásaként egyetemi célokra átengedett Klimó Könyvtár anyagával (mintegy 32.000 kötet) sikerült (legalábbis nagyságrendileg) pótolni. FÉNYES [1993]. 11–17.; MÓRÓ 2000. 217.; SCHMELCZER–POHÁNKA 2012. 126–127.

¹⁷ Külön tanulmánynak kell feltárnia – mind biográfiai, mind historiográfiai szempontból – Holub József szakmai kapcsolatrendszerének alakulását az 1920-as évek közepe után. Mindazonáltal e részben még feltáratlan összefüggérendszerből provizorikusan jelenleg két folyamat látszik kiolvashatónak: 1.) a kapcsolatrendszer lassú amortizációja; 2.) egy fokozatos „tudósi identitásváltás”, melynek során Holub „diskurzust vált”, és

nem járt együtt az addigi fővárosi/szakmai kapcsolathálóból való kilépéssel, ami – mint látni fogjuk – valamelyest mérsékelhette a vidéki történeti egzisztencia ezen fontos, de hiányzó feltételének hiányát is.

A Holub Józsefet fővárosi környezetében körülvevő tágabb szakmai kapcsolathálóknak volt egyik fontos alakja Tagányi Károly (1857–1924) nyugalmazott országos főlevéltárnok, aki mintegy egy évvel Holub Pécsre kerülése után, 1924. szeptember 9-én hunyt el fővárosi otthonában. A nagy erudíciójú történész-akadémikust halálában méltató nekrológok sorában nem véletlenül illeti meg előkelő hely éppen Holub *Századokban* megjelent, meleg hangvételű visszaemlékezését.¹⁸ E nekrológ és számos egyéb apró információmorzsa a 1910–1920-as évekből ugyanis arra vallanak,¹⁹ hogy Holub (egyetemi mentorai: Fejérváry László, Békefi Remig, Marczali Henrik, Mika Sándor mellett) több korosztályos pályatársához (mint Szekfű Gyula, Hóman Bálint) hasonlóan tanítványi tisztelettel viszonyult az invenciózus szemléletű, de pályája végén „*meg nem érdemelt mellőzésben*”²⁰ részesülő országos levéltárnok irányában. Minden jel szerint a „mesterek” nemzedékéhez tartozó²¹ Tagányi – önmagában sem jelentéktelen, noha „*az egységes nagy mű[vet]*” kétségtelenül nélkülöző²² – publikált munkásságát²³ messze meghaladó mértékű hatást gyakorolt a pályájukat az 1910 körüli években kezdő történészgeneráció tagjaira.²⁴ Ennek a hatásnak a részletei és mechanizmusai számos ponton még tisztázatlanok, ám éppen Holub esetében majd az 1929-ben megjelenő Zala-kötet adja ékes bizonyítékát e historiográfiai kapocs mélységének.²⁵ Tagányi Károly szellemi hatásán és örökségén túl azonban egy páratlan értékű (jelentős részében máig feldolgozatlan) kézirat- és jegyzethagyatékot,²⁶ továbbá méretre és szakmai nivóra nézve is jelentős könyv- és folyóirat-gyűjteményt is maga után hagyott, aminek a tudós halála után özvegye igyekezett megfelelő otthont találni.

Az ún. Tagányi-könyvtár Pécsre kerülésének 1924–1925-ben lezajló folyamatát a külföldre hivatali és *egyben* történelemszakmai szereplők, továbbá az özvegy közt folyó levélváltásokból, illetve a vonatkozó egyetemi levéltári iratanyag alapján rekonstruálhatjuk. Az így kapott kép egyrészt képes eddig is többé-kevésbé ismert mozzanatokot (az Erzsébet Tudományegyetemen működő vagy hozzá kötődő professzorok/tudósok közvetlen

munkássága a „mainstream” történeti diskurzus felől a speciálisan jogtörténeti diskurzus irányába tart. E két folyamat eredőjeként áll elő az a kései historiográfiai recepciót, de az „intézményi emlékezetet” is jellemző mozzanat, mely majdhogynem megfelelkezik Holub budapesti működésének és pécsi tevékenységének 1910–1920-as évekre eső szakaszáról. Vö. SZEBERÉNYI Gábor: „*Vidékre szakadva*” – *Holub József kapcsolati hálójának alakulása az 1910–1920-as években*. A „Társadalomtudományok és bölcsészettudományok a 20–21. században – Empirikus megközelítések” (Wesley János Lelkészsképző Főiskola, Budapest) c. konferencián, 2014. december 16-án elhangzott előadás kézírata.

18 HOLUB 1924.

19 Minderre részletesen: SZEBERÉNYI 2014b.

20 HOLUB 1924. 836.

21 Vö. SZEBERÉNYI 2014b. 463. 51. jz.

22 CSÁNKI 1924. 206.

23 Vö. BOGNÁR 2014.

24 GLATZ 1980. 115.

25 SZEBERÉNYI 2014b. 464–466.

26 Tagányi Károly irat-, kézirat-, jegyzet- és bizonyos részben könyvhagyatékát (utóbbira még visszatérünk) az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi: OSZK Kt. Fol. Hung. 1539–1552., 1572–1573., Oct. Hung. 781–826., Quart. Hung. 2248–2294.

egyetemszervező teljesítményét,²⁷ vagy a Pécssett kiépülő egyetemi könyvtár történetének korai nehézségeit²⁸) az eddigtől némileg eltérő optikából szemlélve láttatni.²⁹ Másrészt – és szempontunkból ez a lényegesebb – a folyamat közelebbi rekonstrukciója (Holub József 1923 előtt „gyűjtött” kapcsolati tőkéjének egy adott ügyben történő „aprópénzre váltása”) olyan biográfiai hozadékkal is jár, amely lehetővé teszi, hogy az élettörténet eddigi interpretációiban az „1923 előtt és után történtek” mentén húzódó reflektálatlan „narratív törés” éles határait a tudósi kapcsolatháló gyakorlati működésének tényeivel hidaljuk át.

Az egyetemi levéltári anyagban mintegy másfél hónappal Tagányi halála után bukkan fel először a hagyaték megvásárlásának kérdése. A Holub által ismeretlen címzetthez, de minden bizonnyal az ekkor prorectorként az egyetemi könyvtárat igazgató Halasy-Nagy Józsefhez intézett, 1924. október 20-án kelt levél szövege a történet egyik oldalát szinte önmagában kerek egészként exponálja:

„[S]zeretném az elég sürgős Tagányi-Könyvtár-ügyet Veled véglegesen megbeszélni. Hóman és Lukinich úgy gondolják, hogy a Múzeum [ti. a Magyar Nemzeti Múzeum – Sz. G.] megveszi az egész kéziratot és könyvtári anyagot, mi azután tőle átvennők a könyveket. A Múzeum csak az orosz könyvekre és folyóiratokra s néhány olyan munkára reflektál, amelyek tele vannak kéziratot bejegyzésekkel, pótlásokkal (Csánki, Wertner, Karácsonyi). Az egész hagyatékért 60 milliót fizetne s mi 20 milliót térítenénk meg a Múzeumnak. Ezt az árat böven megéri [kiemelés az eredetiben – Sz. G.], erre vonatkozólag Hóman, Lukinich és Szekfü megnyugtattak. A kérdés azonban az, hogy volna-e rendelkezésre ekkora összeg, mert ezt az átvételkor le kellene fizetnünk. – A múltkor beszéltem Hodinkával és Kérészyvel,³⁰ velem együtt mindketten átengednék erre a célra az idei semináriumi dotációk legnagyobb részét. (Valami kis összeget azonban tartalékban kell tartanunk!), így a Könyvtárra nézve nem jelentene nagy terhet, ellenben igen értékes gyarapodást; kb. 2000 kötet, magyar és külföldi gazdaságtört., jogtört., irodalom, forrásmunkák, folyóiratok stb. (...).”³¹

Ahogy a Holub előtt 1923 tavaszán-nyarán álló karrierlehetőségek tárgyalásakor korábban már szó esett róla, a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) főigazgatója ekkor – az egyetemi barát – Hóman Bálint volt, miközben a múzeum égisze alatt működő Országos Széchényi Könyvtárat már az a Lukinich Imre vezette, akinek az Erzsébet Tudományegyetem

²⁷ SZABÓ 1940. passim

²⁸ SZABÓ 1940. 53–54.; FÉNYES [1993]. 4–21.; MÓRÓ 2000. 216–221.; vö. LENGVÁRI 2004. 85.

²⁹ A pécsi egyetemi könyvtárral foglalkozó könyvtártörténeti irodalom eddig is számon tartotta a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülésének tényét, ám azt – a vonatkozó munkák céljából fakadóan – az állománygyarapítás egyik elemeként, mintegy mennyiségi szempontból vette csak számba. FÉNYES [1993]. 14., 38., 81.; MÓRÓ 2000. 217. Fényes Miklós művében ugyanakkor – tekintve hogy könyvtári irattári dokumentumokból dolgozott – Holub Józsefnek *mint az egyetem professzorának* kezdeményező szerepe is említést kap. FÉNYES [1993]. 81.

³⁰ Kérészy Zoltán (1868–1953) jogtörténész, 1914–1938 között a jogi kar Alkotmány- és Jegtörténeti Tanszékének vezetője.

³¹ PTE EL VIII. 114. 24/1924–25. A Magy. Nemz. Múzeum. Orsz. Széchényi Könyvtárának átirata a Tagányi Károly-féle könyvtár megvétele tb. – Holub József kéziratosa levele [Halasy-Nagy Józsefhez], Budapest, 1924. okt. 20.

zilált könyvtári állapotainak rendezését is köszönhette,³² mielőtt 1923 év eleji távozásával elindította a Holub pécsi kinevezéséhez vezető folyamatot. Azaz, Hóman és Lukinich említése a Tagányi-hagyaték megosztott felvásárlása kapcsán akár hivatali szereplésük szükségszerű velejárójának is tekinthető. Mindazonáltal fennmaradt egy október 24-én, Pécsen keltezett levél másolata, amit [Halasy-]Nagy intézett Lukinichhoz, beszámolva arról, hogy a könyvtári bizottság elnökeként támogatja a vételt, „*ahogy ezt Holub Jósának is mondtam. Ugyanebben az ügyben ő is vár tőlem választ, de költségkímélés céljából Téged kérlek meg, hogy az itt közölteket légy szíves tudomására hozni. Ugy is bizonyosan fogsz vele találkozni*”.³³ Azaz, lényegében kétségtelen, hogy Holub október végén Lukinichcsal (és nyilván Hómannal is) személyesen tárgyalt a Tagányi-könyvtár Nemzeti Múzeummal közös pécsi beszerzésének lehetőségéről.

Szekfű Gyula nevének felbukkanása Holub levelében első látásra szintén tűnhet a korábbiakban már tárgyalt, régi szakmai/baráti kapcsolatokon alapuló referenciális hivatkozásnak, ám az ő esete mégis némileg eltérő. A Holub Józseffel egyívású történészgeneráció tagjait Tagányi Károlyhoz fűző kapcsolati szálak legerősebbike ti. kifejezetten Szekfű Gyula személyéhez kötődik.³⁴ Noha kevés konkrét ismeretünk van arról, hogy közvetlenül férje halála után Tagányi özvegye milyen lépéseket is tett a hagyaték sorsának intézése ügyében,³⁵ valószínűnek tűnik, hogy Tagányi Károlyné férje szakmai társaságából Szekfűt kereshette meg a hagyaték eladásával kapcsolatos tervvel (ami persze az információk további terjedését is eredményezte a kapcsolatháló többi szereplője felé); erre utal legalábbis, hogy Szekfűhöz fordult akkor is, amikor a hagyaték kifizetése körül később problémák adódtak.

Holub levelének hivatkozásai mindazonáltal nem kapcsolati, hanem szakmai referenciaként sorolják az említett személyek véleményét, ami átvezet a Tagányi-hagyaték értékelésének kérdéséhez.

Szerencsés módon Tagányi Károly könyvtárával kapcsolatban több függtelen forrással is rendelkezünk. Fennmaradtak egyfelől magának Tagányinak a rendkívül részletes, tételes jegyzékei saját könyvtáráról.³⁶ Ezek alapján a levéltárnok szakmájához méltóan minuciózus módon kialakított, tematikus rendbe szedett, mutatózott rendszerben tartotta

32 SZABÓ 1940. 53–54. Fényes Miklós szerint az ETE könyvtár újjászervezésében végzett eredményes munkájának a következményeként nevezték ki Lukinichot 1923-ban az Országos Levéltárba, majd 1924-ben az OSZK igazgatójává. FÉNYES [1993]. 5. Nem lehetetlen, hogy az ETE számára végzett szervező munka is szerepet játszhatott e pozíciók elnyerésében, sokkal valószínűbb azonban, hogy a kinevezésekben Lukinich Imre évtizedek alatt felépített kapcsolati tőkéjének és személyes ambícióinak eredőjét érdemes keresnünk. Vö. SZEBERÉNYI 2015. 89–90.

33 PTE EL VIII. 114. 24/1924–25. A Magy. Nemz. Múzeum. Orsz. Széchenyi Könyvtárának átirata a Tagányi Károly-féle könyvtár megvétele tb. – [Halasy-Nagy József] levele Lukinich Imréhez, Pécs, 1924. okt. 24.

34 Szekfű és Tagányi szakmai és személyes kapcsolata részletesen: SZEBERÉNYI 2016. (kézirat)

35 Lukinich Imre [Halasy-]Nagyhoz intézett 1924. október 23-i leveléből tudjuk, hogy „*Tagányi Károly könyvtára és írói hagyatéka eladás alá került*”, amire, „*vagy legalább annak túlnyomó nagy részére, Holub József barátunk is igényt formál a pécsi egyetem érdekeinek szempontjából, s ez ellen én semmiféle nehézséget nem támasztottam, sőt ellenkezőleg, azon viszonytól fogva, amelyben én a pécsi egyetemen és annak könyvtárával állok, magam is a legnagyobb kétszeggel támogattam érdekeik kielégítését. (...) Az egyezséghez Tagányi Károlyné mai napon [okt. 23. – Sz. G.] kelt levelében hozzájárul[t]...*” PTE EL VIII. 114. 24/1924–25. Lukinich Imre levele, Budapest, 1924. okt. 23. (gépirat)

36 OSZK Kt. Quart. Hung. 2263.

könyveit, a tematikai sokszínűség pedig tökéletesen megfelelt az országos levéltárnokot a kortársak szerint is jellemző „kiszélesült tárgykört”³⁷ átfogó érdeklődésnek. Utóbbit a 201 fólión keresztül sorolt mintegy 3.000 címre rugó lajstromok részletes tartalomelemzésével lehetne precízen megközelíteni, ettől azonban itt el kell tekintenünk. Mindenesetre a polcok rendjére vonatkozó bejegyzések egy részének felsorolásával is jól érzékeltethető, hogy mely témák álltak – Tagányi historiográfiájának ismeretében korántsem meglepő módon – az országos levéltárnok érdeklődésének előterében: „Nagy könyvállvány”, „Szekrényben”, „Corpus iuris, szótárak mögött”, „Statisztika, Heraldik, Művészet mögött”, „Nyelvészet mögött”, „Brehm mögött”, „Történelem mögött”, „Erd. Oklevéltár Gazdaságtört. Szemle mögött”, „Fejér Cod. Dipl. mögött”, „Székely és Horvát-Tótországi-Dalmát oklevéltárak mögött”, „Árpád kori oklevéltárak mögött”, „Történelmi Segédtudományok mögött”, „Helynévtárak mögött”, „Fóliós, quartós oklevéltárak mögött”, „Ethnographia háta mögött alul felül”, „Jogtörténet háta mögött”, „Agrártörténet háta mögött”, „Közgazdaság háta mögött”, „Pallas mögött”. A polcokon elősoroltak mellett persze számos egyéb jelentőstéma is szerepel („Közoktatástörténet”, „Családtörténet”, „Hazánk ókori földrajzához”, „Földrajz”, „Nagyobb területek helytörténete”, „Helynévtárak”, „Egyháztörténet”, „Schematizmus” („Minden egyházmegyének megvan 1848 előttről is a schematismusa”), „Külföldi történet és irodalom”, „Magyar történet (I. 1526ig, II. 1526–1848)”, „Hadtörténet”, „Irodalomtörténet”, „Akadémiai emlékbeszédek”, „Történelmi Életrajzok”, „Társadalomtudomány”, „Levéltár”, „Kézirattár” stb.), de nagy számban képviselteti magát a (magyar mellett angol, francia, olasz, orosz nyelvű) szépirodalom is (Arthur Conan Doyle történetei pl. kiemelten). A katalógusok, térképek, útikönyvek sora mellett ugyanakkor kisebb tételekben egyéb érdekes tematikák is felsorolásra kerülnek, mint pl. a „Nők” címszó alatt szereplő öt kötet is.³⁸

A könyvgyűjtemény történelemszakmai értékéről részben a hagyaték sorsáról döntő folyamatban keletkezett iratanyag tájékoztat, melyből a legfontosabb az az egyetemi könyvtári bizottsági jegyzőkönyvrészlet, amely 1924 novemberéből, Holub Józsefnek a hagyatékot megvásárolni javasló referátumáról maradt fenn:

„Dr. Holub József köszönetet mond a beléje helyezett bizalomért és tájékozást nyújt bold. Tagányi nagyértékű könyvtáráról, melyet a maga részéről a bizottságnak melegen ajánl megvételre. A nevezett könyvtár ugyanis a jogi, gazdasági és társadalomtudományi, bel- és külföldi szakirodalom értékes műveit foglalja magában kb. 2000 kötetben: az ár pedig, melyet érte fizetnünk kell, 120,000.000 K./ a könyvtár értékéhez képest valóban csekély.”³⁹ A vétel tehát üzletnek is jó. A hagyatékban foglalt kéziratokat és orosz történelmi műveket természetesen a Nemzeti Múzeum foglalta le maga számára, a könyvtárra nézve pedig általános volt a vélemény, hogy a maga egészében kell valamely egyetem könyvtárában elhelyezni. Így jelentette be az előadó dr. Holub József mindjárt kezdetben a mi könyvtárunk igényét Tagányi könyveire. Ami a hagyatéki állomány teljességét és hiánytalanságát illeti, jelenti dr. Holub József, hogy a könyvek mind együtt vannak és sürgős elszállításra várnak.

³⁷ CSÁNKI 1924. 206.

³⁸ OSZK Kt. Quart. Hung. 2263.

³⁹ Lukinich Imre már idézett október 23-i levelében maga is azt írta, hogy a 20 millió korona „tulajdonképpen jóval alatta marad a könyvtár tulajdonképeni értékének.” PTE EL VIII. 114. 24/1924–25. Lukinich Imre levele, Budapest, 1924. okt. 23. (gépirat)

Ama hírből ismert véleménnyel szemben, mintha Tagányi könyvtárából bizonyos részt a Nemzeti Múzeum már kiválogatott volna, jelenti az előadó, hogy a Múzeum mindössze egy sorozat orosz munkát kíván a maga számára fenntartani, melyeknek a dolog természeténél fogva Budapesten, a központban van a legjobb helye. Továbbá igényli a Múzeum Csánky Dezső Hunyadi-kori Földrajzát melynek 3 kötetét Tagányi a maga értékes bejegyzéseivel tett valóságos kézirati kincssé, végül Karácsonyi: Nemzetségek Története című művét. Egyébként a könyvtár állaga egészében hiány nélkül megvan, amit garantál az a körülmény is, hogy Dr. Lukinich Imre, a Múzeum igazgatója ma is örzi egyetemünk részére azt a nem[e]s hajlandóságot, melynél fogva az Erzsébet Tud. Egyetem érdekeit, mint annak volt tanára, mindenben felkarolni törekszik. Az előadó Dr. Holub József tehát a maga részéről a legmelegebben ajánlja a Bizottságnak a Tagányi-könyvtár megvételét és megvétel esetén a vételárnak rögtöni kiutalását Tagányi özvegye részére.”⁴⁰

Mielőtt megvizsgálánk azt a – végeredményben a gyűjtemény tényleges, nem „csak” az egyetem, de egyben *Holub személye számára is releváns* történelmi értékére vonatkozó – kérdést, hogy végülis mely művek kerültek a Nemzeti Múzeum részéről „kiválogatásra”, illetve melyek kerültek ténylegesen Pécsre, érdemes a vásárlás konkrét folyamatát röviden áttekintenünk, már csak azért is, hogy a beszerzés értékét anyagi oldalról tisztán láthassuk. Egyfelől biztosak lehetünk abban, hogy nem várva a pécsi egyetem hivatalos döntésére – Holub és [Halasy-]Nagy informális október végi „szándéknyilatkozatai” után – Hóman és Lukinich már október végén intézkedtek a Tagányi-hagyaték összecsomagoltatásáról és elszállításáról, azaz a múzeumi felvásárlásról, a referátumban is említett 60 millió korona értékben. Éppen a Holub fenti előterjesztését egyhangúlag támogató,⁴¹ november 24-i egyetemi könyvtári bizottsági ülés napján kelt ugyanis özv. Tagányi Károlyné Szekfű Gyulához intézett levele, mely arról számol be, hogy „*Jakubovits⁴² két szolgálával hozzá láttak a megboldogult férjem könyvtára és irodalmi hagyatéka csomagolásához, a mit azután Novb. hó 5-én be is fejeztek. Azóta a jó Karim dolgozó szobájának padlóján hever úgy, hogy a szobának használata és tisztán tartása lehetetlen. A lepecsételt csomagokat alig lehet megmozdítani olyan nehezek pedig még a szekrényekben ruhanemük vannak és félek, hogy belécsik a moly. E csomagokat Novbr. hó 10ig kellett volna a m. Nemzeti Múzeumnak elszállítani, mert a Hóman által aláírt és általam elfogadott szerződéses megállapodásba kikötött 60 millió*

40 PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1197/1924–25. Jegyzőkönyv az Erzsébet Tud. Egyetem Könyvtári Bizottságának 1924. évi nov. hó 24. tartott üléséről (gépirat)

41 „*A bizottság szavazással elhatározza, hogy a Tagányi-könyvtárt az orosz művek, a Csánky-féle Hunyadi-kori Földrajz és Karácsony [sic]: Nemzetségek Története címűek [sic] kivételével az egyetem központi könyvtára részére megvenni és az egyetem Tanácsának ez értelemben tesz előterjesztést.*” PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1197/1924–25. Jegyzőkönyv az Erzsébet Tud. Egyetem Könyvtári Bizottságának 1924. évi nov. hó 24. tartott üléséről (gépirat)

42 Jakubovits Emil (1883–1935) nyelvész, nyelvtörténész a Holub egyik közvetlen kollégája volt a Széchényi Könyvtárban az 1910–1920-as évek folyamán, Szekfű Gyulával közös szakmai/baráti társaságuk tagja. Vö. „*Kedves Gyulám, Abban a szomorú hangulatban írom e sorokat, amely Téged is eltölt ma: jó Jakabka barátunkat gyászolva, akinek váratlan halála híret tegnap délután mondta be a rádió. Annak a régi, kedves, múzeumi baráti körnek, amelyhez a boldog fiatalságunknak annyi sok felejthetetlen emléke fűződik, Jakabka volt a központja. Ha brummogott is néha-néha – őszinte felháborodással –, olyan volt, mint a Karácsonyfa lángszórája, nem tudott senkinek sem ártani, de nem is akart.*” – írta róla halálakor (1935. december 27.) Holub. ELTE EKK G 628, Holub József levele Szekfű Gyulához (Szekszárd, 1935. dec. 28.)

koronát legkésőbb mint fent írtam Novbr. 10-ig kellett volna kezeimhez kifizetni.”⁴³ December 10-én viszont az özvegy már azért írt Szekfűnek, hogy megköszönje „szíves és eredményes fáradozását”, megemlítve, hogy „[e]lvitték a könyveket miután kifizették az első részletet”.⁴⁴ Ez részint Szekfű informális, de központi szerepéről árulkodik a hagyaték sorsának intézésében, de – a vételár összegét megerősítve – egyben arról is, hogy a pécsi egyetem által fizetni tervezett 20 millió korona pénzbeli értékét tekintve aránytalanul kis összeg volt (a teljes vételár egyharmada), legalábbis ahhoz viszonyítva, hogy Holub októberi levele, majd novemberi referátuma az MNM által kiválóatni tervezett tételeket (kéziratok, orosz művek, Csánki történeti földrajza, Karácsonyi műve) nem számítva⁴⁵ lényegében „hiánytalanak” minősítette a Tagányi-könyvtár állagát.

Holub október 20-i levele és a november 24-i bizottsági ülés közti pécsi fejleményekről semmilyen információnk nincs, november vége után azonban már – többé-kevésbé – zavarmentesen zajlottak az egyetemi adminisztratív folyamatok. Várkonyi Hildebrand könyvtárőrnek a rektorhoz intézett december 2-i levele ugyan arról számolt be, hogy miután „a Könyvtári Bizottság f.é. november hó 24-én tartott ülésén elhatározta, hogy a Tagányi Károly hagyatékát tevő értékes könyvtárt egyetemi könyvtárunk számára megveszi (...) a könyvek vételára azótakifizettett [sic], a könyvek elszállításáról való gondoskodást pedig Dr. Holub József egyet. ny.r. tanár úr volt szíves magára vállalni”, ám a két részletben fizetendő 20 millió koronás vételárnak ekkor csupán első tétele érkezett meg a Nemzeti Múzeumhoz, ami miatt Lukinich Imre 1925. áprilisában (!) személyesen Holubnál volt kénytelen interveniálni, hogy a szerződés szerint újévig esedékes második részletet az egyetem végre fizesse ki.⁴⁶ A könyvtári bizottság április 21-én tárgyalta a kérdést,⁴⁷ Holub pedig levélben biztosította Lukinichot, hogy az ügy megnyugtató intézése folyamatban van: „(...) tisztelettel értesítelek, hogy Nagy József könyvtárigazgató a Tagányi könyvtárért esedékes összes 20.000.000.– koronát két részletben kiutalta a gazdasági hivatalnak kifizetésre. Sajnos azonban, hogy a gazdasági hivatal ezt és más hasonló kifizetéseket sem teljesített a kellő időben. A felelősség tehát őt terheli ebben a nekünk is nagyon fájó mulasztásban, de reméljük, hogy sürgetésünknél hamarosan fogantja lesz.”⁴⁸ A kifizetéssel kapcsolatos ügy azért érdemel figyelmet, mert az 1925. áprilisi bizottsági jegyzőkönyvből tudjuk meg, hogy az 1924/25. tanévre nézve az Erzsébet Tudományegyetem büdzséséből 66 millió korona jutott „könyvtári ellátmányra”, ami – a megszaladó infláció mellett is – a Tagányi-könyvtárra 1924 októberében szánt 20 millió koronát szintén más megvilágításba helyezi; az egyetem arányaiban igen jelentős pénzüsszeget szánt a hagyaték beszerzésére.⁴⁹

43 ELTE EKK G 628 – Tagányi Károlyné levele Szekfű Gyulához (Budapest, 1924. nov. 24.)

44 ELTE EKK G 628 – Tagányi Károlyné levele Szekfű Gyulához (Budapest, 1924. dec. 10.)

45 Itt érdemes megjegyezni, hogy Holub októberi levele még Wertner Mór művét is az MNM-ben maradóként jelöli meg, de a novemberi könyvtári bizottsági jegyzőkönyv ezt már nem említi. Ennek ellenére a mű (Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. sz. közepéig. Temesvár, 1891.) ténylegesen az OSZK-ba került. OSZK Kt. Oct. Hung. 825.

46 PTE EL VIII. 114. 160/1925. Lukinich Imre levele [Holub Józsefhez], Budapest, 1925. ápr. 16.

47 PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1954/1924–25. Könyvtárbizottság [1925.] április 21-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

48 PTE EL VIII. 114. 160/1925. [Holub József] levele Lukinich Imrének, [Pécs], [1925.] április 22. (gépirat)

49 PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1954/1924–25. Könyvtárbizottság [1925.] április 21-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

A hagyatéék Pécsre szállításáról mindazonáltal már 1924. december elején intézkedés történt: [Halasy-]Nagy József könyvtárigazgató Asztalos Miklós gyakornokot küldte fel⁵⁰ a Nemzeti Múzeumba a Pécsre kerülő anyag leválogatására és szállíttatásának intézésére, utalva egyben arra is, hogy az egyetem legkésőbb egy évvel a Pécsre költözés után „logisztikai szempontból” már teljesen elszakadt a fővárostól: „Az átvétel és a leszállítás fogantatására gyakornokunkat, dr. Asztalos Miklóst küldjük fel a jövő hét folyamán. – írta [Halasy-] Nagy Lukinichnak. – Neki ugyan ládák beszerzéséről is kell gondoskodnia, de azért legkésőbb 10-én, szerdán már rá fog érní arra, hogy a könyvtár átvételét megkezdhesse. Mivel az átvétel a Múzeum helyiségében történik s az anyag egy része a múzeumot illeti meg, tehát az átvételnél mind a két félnek jelen kell lennie, kérlek, kegyeskedj intézkedni, hogy a könyvtár az özvegy lakásáról f. hó 9-én, kedden a múzeumba átszállíttassék. Sajnos nekünk Pesten már senkink sincs s így erre mi nem vállalkozhatunk.”⁵¹

A Tagányi-könyvtárnak az ETE-re került anyagáról már Pécsen készített Asztalos tételes jegyzéket – egyszerre kettőt is. Az egyik, jelzet nélküli „Leltári napló”, „Tagányi-Könyvtár” felirattal 1114 címet (1310 kötetet) tartalmaz, melynek lajstromát 33 oldalon keresztül 1925. január 3. és 22. között vette fel a könyvtári gyakornok. A napló bellenjében olvasható bejegyzés szerint „a jelzett számok (L) a Történelmi Intézetben vannak”.⁵² Ezek a megjelölt könyvek szerepelnek a másik, szintén jelzet nélküli lajstromban is, melyre viszont Asztalos ceruzával a „Holub prof. úr részére” feliratot írta.⁵³ A két lajstrom Holub József pécsi történelmi működésének egyik legfontosabb szakkönyvtári hátterét jelenti.

A pécsi egyetem által 1924-ben megvásárolt Tagányi-gyűjtemény anyagának részletes értékelését jelentősen megnehezíti, hogy már a különböző iratokban említett tételszámok sem fedik egymást. Maga Holub – több ízben is – „kb. 2000 kötetet” említ,⁵⁴ a leltári napló 1114 Pécsre került címet tartalmaz (az egyetemi iratok is ezt a tételszámot ismétlik),⁵⁵ miközben Tagányi Károly OSZK-ban őrzött, kéziratári mutatók alapján ismert könyvhagyatéka jó pár művel haladja meg azt a „néhány” tételt,⁵⁶ mint amit a Nemzeti Múzeum a megállapodás szerint leválogathatott (volna) magának. Mindeközben nem tudunk semmit az OSZK-ba került orosz kötetekről, és Tagányi saját könyvtárát lajstromba vevő jegyzékeinek 3000 címre rugó tételszáma is kevésbé igazít el, tekintve, hogy még a

50 PTE EL VIII. 114. 53/1924–25. Felterjesztés a Rekt.-hoz a Tagányi könyvtár szállítása miatt dr. Asztalos Miklósnak Pestre való felutazása tb., 1924. dec. 2.; PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1161/1924–25. Tagányi könyvtár elszállítása érdekében Dr. Asztalos Miklós könyvtári napidíjas részére napidíj és utiköltség fedezésére szolgáló összeg kiutalása tb. előterjesztés, 1924. dec. 5.

51 PTE EL VIII. 114. 53/1924–25. A Tagányi könyvtár átvétele t.-ban átirat a Széchenyi Könyvtárhoz, Pécs, 1924. dec. 3.

52 PEK TGYO PEKI j.n. Nyomatott „Leltári napló” „Tagányi-Könyvtár” felirattal.

53 PEK TGYO PEKI j.n. Jelzet nélküli kéziratós jegyzék „Holub prof. részére” felirattal.

54 PTE EL VIII. 114. 24/1924–25. A Magy. Nemz. Múzeum. Orsz. Széchenyi Könyvtárának átirata a Tagányi Károly-féle könyvtár megvétele tb. – Holub József kéziratós levele [Halasy-Nagy Józsefhez], Budapest, 1924. okt. 20.

55 PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1954/1924–25. Könyvtárbizottság [1925.] április 21-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

56 OSZK Kt. Oct. Hung. 783.: Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890–1913.; OSZK Kt. Oct. Hung. 815: Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. sz. közepéig. Budapest, 1900.

jegyzékek készültének pontos idejét sem ismerjük.⁵⁷ A rekonstrukciót az sem könnyíti meg, hogy a Tagányi-hagyaték Pécsre került része beolvadt az ETE, majd a Pécsi Tudományegyetem könyvtárának állományába, a possessor bejegyzések, ex librisek és Tagányi jellegzetes vonalvezetésű kézírását tükröző margináliák tömegének tételes számbavétele pedig épp csak elkezdődött. Mindeközben a bizonyosan Pécsre került – Holub szempontjából fontos – állományról persze jó kiinduló pontot jelent a leltári napló 1114 címe, de Asztalos lajstroma nem tartalmazza például a bizonyosan a Tagányi-hagyatékhoz tartozó szakfolyóiratok (pl. *Turul*, *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, *Történelmi Szemle*, *Társadalomtudomány* stb.) egybefűzött köteteit, így a jegyzék egy mégoly viszonylagos statisztikai elemzése is meglehetősen kétes eredményre vezetne. Mindazonáltal rendelkezünk néhány olyan támponttal, amelyek legalább érzékeltetni képesek a Tagányi-féle gyűjtemény történeti jelentőségét.

A Tagányi-könyvtár egyik legfontosabb értéke abból fakadt, hogy az országos levéltárak nem csupán olvasta, de *használta* is könyveit, és ennek megfelelően – ahogy Holub maga fogalmazott – „*a maga értékes bejegyzéseivel tett[e] valóságos kézírati kincset*”⁵⁸ azokat. Ezek közül a lapszálon legbősegebben kommentált, sok esetben kézikönyvként is funkcionáló műveket valóban a Magyar Nemzeti Múzeum őrizte meg.⁵⁹ A pécsi anyag azonban – ha némileg eldugottabb helyeken is, de – szintén bővelkedik Tagányi nem ritkán pikírt, erőteljes (forrás)kritikai és egyéb megjegyzéseiben. Tekintve, hogy a Pécsre került anyag szinte egészében lefedi az 1880–1923 között Magyarországon (és Horvátországban) kiadott történelmi forráskiadványok jószereivel összes fontos sorozatát, így Tagányi ezek köteteibe bejegyzett oklevélkritikai észrevételei egy Holubhoz hasonló felkészültségű szakember számára kincsesbányát jelenthettek. Tagányi – a jelek szerint – gyakorlatilag valamennyi megszerzett okmánytárat frissiben végigolvasott, és a lapszéleken nem csupán a szövegkiadás esetleges hibáit korrigálta vagy a számára gyanús olvasati problémákat jelezte, de azt is feltűntette, ha az adott iratnak az éppen olvasottnál jobb/pontosabb kiadásáról is tudomása volt. Hasonlóképp pontos lapszéli hivatkozásokkal jelezte az iratra vonatkozó friss szakirodalmi/forráskritikai irodalom (*Századok*, *Vjestnik*, *Turul* stb.) helyét is.⁶⁰ Szintúgy értékesek a különféle szakirodalmi megállapításokhoz fűzött kommentárjai vagy csak pusztán jelölései (kérdő- és felkiáltójelek, aláhúzások) mind a monográfiákban,⁶¹

57 OSZK Kt. Quart. Hung. 2263.

58 PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 1197/1924–25. Jegyzőkönyv az Erzsébet Tud. Egyetem Könyvtári Bizottságának 1924. évi nov. hó 24. tartott üléséről (gépírat).

59 Az OSZK Kézírtárában őrzött mintegy négy tucat mű között nem csupán Csánki Dezső történelmi földrajza, illetve Karácsonyi János és Wertner Mór nemzetség-monográfiái bukkanak fel, de – főleg Karácsonyi egyéb művei mellett – egy sor más fontos, Tagányi kutatásait illetően alapvető medievisztikai tárgyú munka is, Fejérpataky László, Erdélyi László, Hóman Bálint, Szentpétery Imre, Szekfű Gyula stb. tollából. OSZK Kt. Oct. Hung. 781–826.

60 Pl. PEK TGYO C 10770/2: Magyarország melléktartományainak okmánytára, II. köt., a belső címlapon jogszokásokra utaló bejegyzések; PEK TGYO C 10730: bejegyzések az Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1. kötetében; PEK TGYO C 10770/3: Alsó-szlavóniai oklevéltár: „*A Pesty Eltűnt vármegyékben (III.) fölhaszn. oklevelekből több kimaradt.*” stb. A Tagányi-könyvtárból Pécsre került okmánytárak döntő többsége jelenleg a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történelmi Gyűjtemények Osztályának kutatótermében található.

61 Pl. PEK TGYO 130485/1: A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek. Írta: Dr. Ereky István az eperjesi jogakadémián a közigazgatási jog és statisztika ny. r. tanára. I. kötet: A vármegyék. Budapest, 1908. Kézírt szerzői ajánlás: „*Nagyságos Tagányi Károly Úrnak mély tisztelettel. Eperjes, 1908. ápr. 28. Dr. Ereky István*”, számtalan felkiáltó- és kérdőjel, bejegyzések Tagányitól; PEK TGYO 21533: Grogja u odgovor

mind az általa gyűjtött folyóiratok cikkeinek igen jelentős részében.⁶²

A hagyaték másik értéke – és ez már speciálisan Holub Józsefre „szabott” jellegzetesége volt Tagányi könyvgyűjteményének – abból a közös tematikai érdeklődésből fakadt, ami egyben a két történész közti historiográfiai kapocs legfontosabbika is. A középkori vármegyék és társadalmuk (jog)története iránti közös fogékonyság Holub számára nem csupán Tagányi Károly történetírását,⁶³ de az országos levéltárnok könyvhagyatékát is olyan speciálisan saját kutatásaihoz illeszkedő, ráadásul Holub számára is ismert,⁶⁴ kiterjedt horizontú, szaktudósi rendszerességgel gyűjtött⁶⁵ forrásbázissá avatta, amiben joggal látta meg 1924-ben azt a lehetőséget, amely jelentősen hozzájárulhatott történészi egzisztenciájának vidéki fenntarthatóságához. Az egész addigi pályafutás során gyűjtött kapcsolati tőke felhasználásával Pécsre hozott könyvgyűjtemény, benne a „*Holub prof. úr részére*” külön leválogatott közel háromszáz mű Tagányi Károly könyvtárát 1925-re Holub József professzor könyvtárává avatta.

ima iz različnih krajeva slovenskogo druga. Ured. V. Bogišić. Zagreb, 1874. Tagányi-ex libris, belső címlapon: „*Szerb-horvát-szlovén szokásmódok és népi szokások*”, belső címlap versoján: „*Valtazár Bogišić: Crnogorai Igazságügy Miniszter, tanár, jogász (szül. 1834. XII. 7 Cavtat-ban + 1908. április 24 Fiume-ban) (Narodna Enciklopedija S.H.S. I. 210 l.)*”.

62 Vö. bejegyzések a *Turul* egyetlen (két évfolyamot egybefűző) kötetében. PEK TGYO R279: Turul 30–31. (1912–1913):

- Hóman Bálint: A honfoglaló törzsek megtelepedése (*Turul*, 1912. 89–114.). Számos bejegyzés és aláhúzás Tagányitól, döntő többségében egyetértő kommentárokkal.
- Tersztyánszky Dezső: A Nádasi Tersztyánszky család ősei (*Turul*, 1913. 27–28.). Bejegyzés a címmel: „*Fenét! Összezagyal mindent!*” [27.]; 1. jz.: „Nagyérdemű tagtársunk utolsó dolgozata az itt közölt tanulmány. F. év márczius hó 25-én véletlen balesetnek lett áldozata.” – Tagányi: „*?? – Enyhítő körülmény*”.
- Wertner Mór: Családtörténelmi kalászat. 1. közl. (*Turul*, 1913. 56–76.). Számos aláhúzás, lapszéli jelölés. A Manino-családra vonatkozó szakasznál: „A család további sorsát egyelőre nem ecsetelhetem.” [72.] – Tagányi: „*Pedig Szolnok-Doboka monografiájában sokat talált volna*”.
- Áldásy Antal: Petrus Gentiel Senilis de Montefalco czimeres levele 1478-ból (*Turul*, 1913. 131–133.). „Ez a szöveg több tekintetben felhívja a figyelmünket. Először azzal, hogy a magyar czimereslevelektől több tekintetben eltérő formában van tartva, a mi arra mutat, hogy külföldi minta alapján készült. A király országa összes egyházi és világi hatóságainak és lakosainak meghagyja, hogy a czimerszerzőt a szabad járáskelésben semmiképp se akadályozzák, sőt ellenkezőleg, neki ezt lehetővé tenni kötelességüknek ismerjék. Fölmenti őt mindennemű vám-, hid-, rév stb. pénz fizetése alól. E formulák a külföldi czimereslevelekben állandó [Tagányi: „*?*”] formulák, magyar armálisokban ritkán fordulnak elő.” – Tagányi széljegyzete: „*?* – *Nem áll. Az aulae familiaritusi oklevelek ezeket mind tartalmazzák, s mivel itt ezzel van a czimeradomány egyesítve, azért van itt*” [132.]; Uo.: „Az alsó mezőben látható vad emberfő (...) kétségkívül – noha az oklevél erre nézve nem mond semmit – a Perényi-család czimeréből került az adományozott czimerbe.” – Tagányi: „*??? fenét!*”.

63 SZEBERÉNYI 2014b. 464–466.

64 Holub Tagányiról írt nekrológiának szinte valamennyi sora arról árulkodik, hogy szerzője egészen közelről ismerhette az országos levéltárnok munkásságának műhelytitkait is. HOLUB 1924.

65 Itt érdemes megjegyezni, hogy Holub 1923 tavaszán elhunyt egyetemi mestere, Fejérpataky László könyvtárának duplumait Lukinich Imre – még a tulajdonos életében – megszerezte az ETE újjászervezés alatt álló könyvtára számára. Az OSZK ezen medievisztikai és mennyiségi szempontból is jelentős (1387 tételes) könyvadománya – mely végül 1924 elején került Pécsre – azonban nélkülözte a Tagányi-féle gyűjtemény szervezését. PTE EL VIII. 114. 31/1922–23. Átirat a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtárához az általunk kiválasztott duplum és a Fejérpataky-féle duplumanyag ügyében.

*

A redundancia veszélyét vállalva, talán nem haszon nélkül való röviden összefoglalni a három közleményre szabdalt tanulmányunk – a szerző szándéka szerinti – hozadékát.

Ezek egyike feltétlenül biográfiai vonatkozású: Holub József élettörténetének egy olyan fontos mozzanatát (egyetemi tanári kinevezésének körülményeit) sikerült – eddig jobbára feltáratlan, egyetemtörténeti vonatkozásban is releváns – levéltári anyagon keresztül erősebb fókuszba helyezni, ami lehetővé tette, hogy a szakmai és intézményi emlékezetet jellemző „üdvörténeti” narratíva helyett a személyes élettörténet alakulásának mozgatórugóit alkotó döntések, kényszerek, privát preferenciák és kölcsönhatások működése kerüljön előtérbe, a maguk esetlegességével és korlátozott racionalitásával. Ez persze egy másik „elbeszélést” eredményez, amit talán Holub József (mint történész, azaz eleve részleges rekonstrukciós célzattal felvázolt) „elfeledett előtörténetének” nevezhetnénk.

Eközben, ugyanezen mozgatórugók feltárása – ha a dolog természeténél fogva korlátozott mértékben is – lehetővé tette prozopográfiai megfigyelések biográfiai „tesztelését” is, ebben az esetben a tudáselit egy jelentős csoportja, az egyetemi tanárok vonatkozásában. Ebben az összefüggésben a prozopográfiai (szociológiai) paraméterek gyakorlati működését leginkább a kapcsolati tőke „aprópénzre váltásának” folyamatával sikerült közelebbről megvilágítani: mind Holub egyetemi tanárságának élettörténeti, mind a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülésének könyvtártörténeti ténye ugyanazon szakmai hálózati működés egy-egy, egymással összefüggő eredménye.

Végezetül, a történet historiográfiai relevanciája a 20. század eleji magyar (tranzit időszakát élő, számos vonását és szereplőjét tekintve még feltáratlan) történelemszakmai kapcsolatháló működésével kapcsolatos megfigyelésekben rejlik, mivel e gráfnak nem csak a csomópontjait, de éleit is adekvát módon lehet biográfiai (jellegű) eszközökkel (vagy efféle szándékkal feltárt forrásanyagon keresztül) megvilágítani.

RÖVIDÍTÉSEK

ELTE EKK	Eötvös Lóránt Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és régiségtár, Budapest
G 628	Szekfű Gyulához intézett levelek
ETE BNyTK Tj	<i>A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1918–1940.</i> Szerkesztette és összeállította: Kovács Adrienn. Pécs, 2012. (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai, 2.)
ETE TANREND	<i>A M. kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1923/24. tanév első felére.</i> Pécs, 1923.; <i>A M. kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1923/24. tanév második felére.</i> Pécs, 1924.; <i>A M. kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1924/25. tanév első felére.</i> Pécs, 1924.; <i>A M. kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1924/25. tanév második felére.</i> Pécs, 1925.

OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Budapest
OSZK LEVELESTÁR	Országos Széchényi Könyvtár, Levelestár, Budapest
PEK TGYO	Pécsi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztály, Pécs
PEKI	A Pécsi Egyetemi Könyvtár irattára
PTE EL	Pécsi Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár, Pécs
VIII. 101. b.	ETE Rektori Hivatal iktatott iratai (1923–1951)
VIII. 107. e.	ETE Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar iktatott iratai (1923–1941)
VIII. 114.	Egyetemi Könyvtár iratai (1921–1949)

IRODALOM

- BILKEI 2006 Óriné BILKEI Irén: Holub József zalai munkássága. In: *Történészek és jogtörténészek Holub Józsefről*. Szerk. SZEKERES Róbert. Pécs, 2006. (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 9. Új sorozat, 6.) 13–18.
- BOGNÁR 2014 Tagányi Károly (1858–1924) műveinek jegyzéke. Összeállította: BOGNÁR Szabina. *Történelmi Szemle*, 56. (2014):3. 523–536.
- CSÁNKI 1924 CSÁNKI Dezső: Tagányi Károly (1858–1924). *Levéltári Közlemények*, 2. (1924):1–4. 205–208.
- ERŐS 2012 ERŐS Vilmos: A magyar történetírás a dualizmus korában. *Valóság*, 55. (2012):2. 22–40.
- FÉNYES [1993] FÉNYES Miklós: *A pécsi egyetemi könyvtár története az 1920–1930-as években. A könyvtári irattári dokumentumok alapján*. Összeállította: FÉNYES Miklós. Kézirat. [Pécs, 1993.] (= PEK TGYO S 11417)
- GLATZ 1980 GLATZ Ferenc: *Történetíró és politika. Szekfü, Steier, Thim és Miskolcny nemzetről és államról*. Budapest, 1980.
- HOLUB 1924 HOLUB József: Tagányi Károly. 1858 márc. 19. – 1924 szept. 9. *Századok*, 58. (1923–1924) 833–837.
- KOVÁCS I. 2010 [2011] Kovács I. Gábor: A magyarországi polgári korszakbeli országos elitek empirikus kutatásának historikumához. Történeti elitvizsgálatok az ELTE Szociológiai Tanszéke szervezésében 1978-tól. In: Kovács I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok*. Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok. Budapest, 2011. 33–73.

- KOVÁCS I. – KENDE 2006 [2011] KOVÁCS I. Gábor – KENDE Gábor: A két világháború közötti egyetemi tanárok rekrutációja és a középrétegek hierarchiája a társadalmi rangcímrendszer szerint a dualizmuskori Magyarországon. In: KOVÁCS I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok*. Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok. Budapest, 2011. 99–198.
- LENGVÁRI 2004 LENGVÁRI István: A város és az „árva leány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem. *Limes*, 17. (2004):4. 83–92.
- MÓRÓ 2000 MÓRÓ Mária Anna: Pécsi Püspöki Könyvtár – Pozsonyi Egyetemi Könyvtár – az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára. In: *A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában*. Tanulmányok. Szerk. BODA Miklós et al. Pécs, 2000. 212–221.
- NAGY–SZABÓ 2006 NAGY Janka Teodóra – SZABÓ Géza: Ecsetvonások Holub József tudományos portréjához. In: *Tolna megyei levéltári füzetek*, 11. Szerk. DOBOS Gyula. Szekszárd, 2006. 159–183.
- PILKHOFFER 2014 PILKHOFFER Mónika: Az Erzsébet Tudományegyetem pécsi épületei. *Per Aspera ad Astra*, 1. (2014):2. 37–61.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2012 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: „Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyújtja a következőt.” *A pécsi püspöki könyvtár története (1774–1945)*. Pécs, 2012.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZEBERÉNYI 2014a SZEBERÉNYI Gábor: Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején. I. közlemény. *Per Aspera ad Astra*, 1. (2014):2. 117–137.
- SZEBERÉNYI 2014b SZEBERÉNYI Gábor: A levéltárnok és „tanítványa”. Historiográfiai háttérrel Tagányi Károly és Holub József történetírásának összefüggéséhez. In: *Pedagógia – Oktatás – Könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes születésnapjára*. Szerk. CSÓKA-JAKSA Helga – SCHMELCZER-POHÁNKA Éva – SZEBERÉNYI Gábor. Pécs, 2014. 455–474.
- SZEBERÉNYI 2015 SZEBERÉNYI Gábor: Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején. II. közlemény. *Per Aspera ad Astra*, 2. (2015):2. 84–102.
- SZEBERÉNYI 2016 SZEBERÉNYI Gábor: Szekfű és Tagányi. *Aetas*, 2016. (Kézirat, közlésre elfogadva.)

József Holub and the Relocation of the Tagányi Library to Pécs

**The Existential Opportunity-Conditions of a Small
Town History Professor at the End of the 1920's**

(Part III)

by Gábor Szeberényi

(Summary)

In the last part of his paper the author covers those general circumstances and issues which characterized the infancy of József Holub's career as a professor in Pécs. One of the most important factor which put Holub as a professional historian at a disadvantage in Pécs – after all those years he spent in the capital as a highly involved member in his profession's system of relations – came from the lack of a proper research library at the newly reestablished Elisabeth University. The author – mostly via previously unknown primer historical sources – proves that Holub's formerly accumulated social capital (and Holub himself) played a central part in the process which led to the purchasing of Károly Tagányi's books for the university library, after the death of the owner in 1924–1925. The historiography of Tagányi – who was one of the most influential though relatively overshadowed „master historian” for the younger generation of Hungarian historians and especially the centres of his special interests related to medieval social and legal history shown in his book collection as well – were prominently important for Holub's own historiography. Thus, the purchasing of Tagányi's library made an important part in establishing Holub's existence as historian in Pécs.

MŰHELY

